

III.

A nemzetközi jog kialakulásának története

Felhasznált szakirodalom:

Nagy Károly: *A nemzetközi jog valamint Magyarország külkapcsolatainak története*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 1995, 7-98. o.

Beham Markus, Fink Melanie, Janik Ralph: *Völkerrecht verstehen*, Facultas, Wien, 2015, 264-275. o.

Kovács Péter: *Nemzetközi jog*, Osiris, Budapest, 2016, 21-57. o.

Năstase Adrian, Jura Cristian, Coman Florian: *14 prelegeri de Drept Internațional Public*, C.H. Beck, București, 2012, 1-24. o.

Graf Vitzthum Wolfgang, Proeßl Alexander (szerk.): *Völkerrecht*, 7. Auflage, De Gruyter, Berlin, Boston, 2016, 88-112. o.

Herczegh Géza (szerk.): *Nemzetközi jog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989, 31-35. o.

Kende Tamás, Nagy Boldizsár, Sonnevend Pál, Valki László: *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 32-47. o.

Bruhács János: *Nemzetközi jog II.*, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 21-51. o.

A jog és a jogszabályok folytonosságát hangsúlyozók szerint, a nemzetközi jog azóta létezik, amióta két különböző törzs tagjai rájöttek arra, hogy hasznosabb a követet meghallgatni mind megenni. Kezdetben a nemzetközi kapcsolatok csak háborús kapcsolatok voltak, a béke mint kivétel létezett.

A nemzetközi jog fejlődése vagy története tulajdonképpen a jogalanyok megsokszorozódását és az alkalmazási területek kiterjedését jelenti.

A magyar nyelvű jelenkori szakirodalomban többek között ezzel a témával is részletesen foglalkozott két jogtudós: Nagy Károly^[1] és Kovács Péter^[2], és az ő műveiket használtam forrásként a téma tárgyalásánál ebben az egyetemi jegyzetben. A múltban Apáthy István foglalkozott alaposan a nemzetközi jog történeti fejlődésével a két kiadást is megért *Tételes európai nemzetközi jog* című művében (1878, 1888). Ha a nj történetéről beszélünk, kitekintésként említésre méltó J.W.Verzijl (1889-1987) utrechti

^[1] Nagy Károly: *A nemzetközi jog valamint Magyarország külkapcsolatainak története*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 1995, 7-98. o.

^[2] Kovács Péter: *Nemzetközi jog*, Osiris, Budapest, 2016, 21-57. o.

professzor „International Law in Historical Perspective” című műve, amely 11 kötetben jelent meg 5800 oldalon és a világ legrészletesebb nj-i könyve volt 1979-ben, vagy a magyar Csarada János 1894-ben 600 oldalon megjelent monográfiája a nj történetéről^[1].

Jogi oktatási módszertani megfontolások alapján a nj. kialakulása a következő mérföldkövek mentén bizonyítható:

Az *ókorban* (írásbeliség megjelenésétől – Kr.u. 476-ig) még nem alakul ki egy igazi nemzetközi jogrendszer, de megjelennek a mai szabályok és intézmények egyes előképei.

Mezopotámiában Kr.e. 3000 évvel Lagas és Umma summér városállamok vezetői megállapodást kötöttek egymással, amelyben a köztük felállított határjeleket sérthetetlennek nyilvánították és isteneik védelme alá helyezték.

Babilóniában ahol Kr.e. 1700-as években Hammurapi volt a birodalomalapító, ismerték a menedékjogot, de az elmenekült személyek kiadásának intézményét is.

Indiában Kr.e. az V. századból származnak Manu-törvényei^[2], amelyek először szólnak a diplomáciai küldöttségek létezéséről, a mérgezett fegyverek megtiltásáról, a harcot feladók kegyelembe részesítéséről. Kr.e. a VI. századból jegyzik a Gantama Sutra jogszabályokat, amelynek a Desa Dharma vagy az „államok törvényei” című részében, kialakulnak a háború törvényei, amelyek először tesznek különbséget harcolók (kombattánsok) és nem-harcolók között és először szólnak a hadifoglyok helyzetéről.

Egyiptomban i.e. 1296-ban II. Ramszesz egyiptomi fáraó és III. Hattusilis hehita király megkötik az első ismert nemzetközi szerződést, amelyben szövetséget kötnek a belső (rabszolgalázadások) és külső ellenségek ellen. Ugyanitt ismerték a követek intézményét és ezek útlevéllel szabadon mozogtak az Arab-félszigeten, Főniciában, Indiában.

A Kr.e. XVI.-XV. századból származnak az ún. „*amarnai levelek*” (Tell Amarna, 360 kis tábla) a diplomáciai, kereskedelmi kapcsolatokról Egyiptom és Babilon között.

Kr.e. 211-ben Kínában ismerték a követküldés udvariassági szabályait, a részfejedelmek szerződéseket kötöttek egymással, amelyek

^[1] Csarada János: A nemzetközi jog története a legrégebb időktől a veszfáliai békéig, Budapest, 1894.

^[2] A *Mánora dharmaszásztrá-t* (dharma=törvény, sásztrá=könyv) Brahma isten Manu nevű fiához fűzték a szanszkrit vallásban.

betartását átokkal garantálták, de maga a Birodalom abból indult ki, hogy a kínai császár a mennyek ura, amely minden emberi lény fölött hatalmat gyakorol, és ennek alapján ő mindenki császára és neki minden ember alattvalója.

Kr.e. 931-ben a zsidók két államban éltek, Izraelben és Judeában, amelyek egymással szerződéseket kötöttek, követeket (malek) küldöttek. Ezek az államok más népekkel is kötöttek szerződéseket, habár tagadták a népek egyenjogúságát, mert magukat Isten kiválasztott népének tekintették.

Az ókori *Görögországban* kb. 700 polisz létezett amelyek kapcsolatait egy kezdetleges nemzetközi jog kormányozta. Meg kell jegyezni, hogy Magna Graetia a Krím-félszigettől az egyiptomi Alexandriáig terjedt virágkorában. Ezek *amfiktiónákat* (szövetségeket) alapítottak a szent helyek védelmére és létrehozták a *proxenos intézményét*, amely a konzuli védelem előképét hozta, az idegen kereskedők védelmére. A katonai szövetségeket *szümmachiának* nevezték. A legtekintélyesebb államok vezetőszerreppel, ún. hegemoniával rendelkeztek. Ismerték a hadüzenet intézményét, a választott bíraskodást, a tengeri blokádot, a követek intézményét, tiltották a zsoldosok toborzását egymás polgárai közül.

Kr.e. 446-ban Spárta és Athén 30 évre kötött békeszerződést, míg Kr.e. 386-ban a görög poliszok Perzsiával kötöttek szerződést az örök békéről.

A görögök voltak az elsők akik a tengeri kereskedelemre vonatkozó jogszabályokat alkottak Rodosz-szigetén. Ezeket Lex Rhodia néven átvette római birodalom is.

Róma különböző nemzetközi szerződéseket kötött, *foedus aequum* volt az egyenlők közötti szerződés (Kr.e. 306 Róma és Karthágó között) és *foedus iniquum* az alávetési szerződés az elfoglalt területek képviselőivel. A szerződéseket a szenátus ratifikálta és ugyanez a grémium döntött a háború és béke kérdésében, fogadta és küldte a követeket.

Katonai szerződés esetén a *foedus aequum* kötelezte a feleket fegyveres segítségnyújtásra az ellenséggel szemben, míg *foedus iniquum* esetén csak az alárendelt volt köteles a felülrendeleteket segíteni, ha háborúba mentek. A rómaiak által viselt háborúk általában *dedició*-val (ellenség kapitulálása) vagy *occupáció*-val (ellenség legyőzése, teljes meghódítása) végződtek.

Kr.e 217-ben Fabius Maximus és Hannibál szerződést kötöttek a hadifoglyok kicseréléséről.

A római területfoglalás néha különös jogi formák segítségével ment végbe, így például III. Attalosz Pergamont (Kr.e. 133-ban), majd Ptolemaios Alexandros Egyiptomot (Kr.e. 88-ban) hagyta végrendelet által Rómának^[1].

Róma szerződéses alapon idegen városok polgárának úgynevezett *hospitium publicum* vendégjogot adott és az idegen kereskedők védelmét a *patrónus* biztosította.

Római birodalom 395-ben kettészakadt, 476-ban a Nyugat római birodalom összeomlott és a területén új államokat hozták létre a germán és frank népek.

Közben a hatodik században kialakult a harmadik világvallás, az iszlám, amelynek felfogásában a Korán (hirdetés) minderre választ kell adjon. Az iszlám doktrína szerint a jog a vallás előírásainak gyűjteménye az ún. *saria*, a háború pedig a hit erőszakos terjesztését kell szolgálja a dzsihádon keresztül, amelyet a kalifák vezetnek.

Mohamed halála (632) után 100 évvel az arabok, habár a vallásuk 660-ban szunitákra és siítákra osztotta őket, birodalmukat kiterjesztették Afganisztántól a Frank birodalom határáig ahol 732-ben a mórok előrenyomulását Martell Károly hadserege állította meg.

Ekkora birodalmat már nem lehetett csak a Korán előírásai alapján igazgatni ezért a vezető jogalkalmazók a Korán alapján vélelmezték, hogy mit mondott volna Mohamed próféta a nem szabályozott esetekben és ezeket a magyarázatokat szunnának (hagyományok) nevezték és ez lett a Korán mellett az iszlám jog fő forrása.

Közben a török törzsek Oszmán emír vezetésével 1300 körül Kis-Ázsiában egy olyan államot alapították, amely 1453-ban elfoglalta Bizáncot is, sőt az Arab Birodalomra is kiterjesztette hatalmát és 1517-ben a török szultán magára ruházta a kalifa jogkörét is^[2].

A **középkor** a vallás egyeduralmával kezdődik, ugyanis az új monarchiák a „Civitas Christiana” tagjai. A IX-ik században VII. Gergely pápa kijelentette a „két pallos” elméletét, amelynek értelmében igényt formált a vallási és világi főhatalomra. Következménye a „*Dictatus papae*”: pápai *jurisdictio* választottbíróként, a pápa vezette a zsinatokat, ahol

^[1] Bruhács: id. mű, 24. o.

^[2] Nagy Károly: A nemzetközi jog valamint Magyarország külkapcsolatainak története, Antológia Kiadó, Lakitelek, 1995, 19-21. o.

világi kérdések is napirendre kerültek, ő állapította meg az uralkodók rangsorát, felmentést adott az eskü és a házasság szentsége alól.

Az egyház engedélyezi a hitetlenek elleni (keresztes háborúk 1096-1270), valamint a szankcióháborúkat, de megtiltja a „magánháborúkat”.

Megjelennek a humanitárius jog első szabályai: Treuga Dei – Isten fegyverszünete, Pax Dei – szent helyek, zarándokok, egyháziak sérthetlensége, templomi asyllum. Általános elv volt a *fides non est habanda cum infidelibus*, vagyis a hívőt nem kötelezi a szerződés a hitetlenekkel szemben.

Európa keleti része a *vallásszakadás (1053)* és *Bizánc bevétele (1453)* után sokat veszít a nemzetközi jog kialakulásában játszott szerepéből.

II. Orbán pápa 1095-ben szólította fel a hívőket Krisztus sírjának visszafoglalására és ezzel elindította a keresztes háborúkat. A keresztes háborúba érkező lovagrendek közül kitűnt a Szent János lovagrend (johanniták), amely eredetileg kórházak fenntartására alakult Rodosz szigetén. A török hódítás elől 1535-ben Máltára költöztették székhelyüket és azóta Máltai Lovagrend néven kizárólag karitatív tevékenységet végeznek.

A 12- 13. században jelenik meg a konzulátus intézménye. Velence 1199-től, Genova 1261-től működtetett konzult Bizáncban, amely az illető államok alattvalói felett bíraskodott is a fogadó országban.

1291-ben létrejött a Helvét Konföderáció.

A XII.-XIII. században jelenik meg Angliában a „Black Book of the Admiralty”, amely a tengerjog kezdetleges összefoglalása. 1444-ben kiadták a Földközi-tengeren való hajózás szabályainak gyűjteményét „Consolato del Mare” címmel katalán nyelven.

Keleten 1547-ben IV. Ivánt minden oroszok cárijának koronázzák és létrejön **Oroszország**, amelynek Szibéria felé való terjeszkedése 1639-ben eléri a Csendes-óceánt és így eurázsiai birodalomná válik. Oroszország az 1721-ben megkötött nystadti békeszerződés (orosz-svéd) alapján elfoglalja a Baltikumot és európai nagyhatalommá válik. Ezt megelőzően 1703-ban az sor kerül az új főváros alapítására Szentpétervár néven, valamint a tengeri hadiflotta megszervezésére. 1774-ben Oroszország a Krími Kánság megsemmisítésével kijut a Fekete-tengerhez.

1648-ig (vesztfáliai béke) kialakultak Nyugat-Európában a mai államok (Nagy Brittanian, Franciaország, Spanyolország) körvonalai. A modern európai államok kialakulásával létrejött a több állam egymás mellett élését jelentő európai társadalom, melyet később *európai jogközösségnek*

neveztek és amely kizárólagos európai jellegét megőrizte 1776-ig. Ez a jogközösség, vagyis az egymás mellett létező és változatos, bonyolult kapcsolatokat fenntartó független államok rendszere megteremtette azt az alapot amelyen a nemzetközi jog olyan intézményei és szabályai fejlődtek ki, mint az állandó követség, a szövetségi szerződések, béke szerződések, uratlan (*res nullius*) területek jogi helyzete vagy a tengerjog^[1]. A protestantizmus megjelenéséig az államok között egy hierarhikus rangsor volt amelyet a Pápa vezetett. Mivel a protestáns uralkodók nem vetették alá magukat a Pápának, a katolikus uralkodók is igyekeztek a pápai hatalomtól megszabadulni, hogy egyenlő módon vehessenek részt az államok közötti kapcsolatokban.

A münsteri és osnabrückeri szerződések (vesztfáliai békeszerződések) véglegesen szentesítették Európai politikai megosztottságát és kialakult Hollandia és Svájc mint állam. Ezek a szerződések újra kijelentették a „*cuius regio eius religio*” (akié a hatalom/föld, azé a vallás) elvét, amely a protestáns fejedelmek számára biztosította az alattvalók vallása meghatározásának jogát. Ezt az elvet az 1517-ben kezdődő reformáció után már az 1555-ös augsburgi béke is alkalmazta. Ugyanakkor ezek a szerződések biztosították a különböző vallások egyenjogúságát és bevezették a kollektív garancia biztosítékát, amely szerint ha a felek egyike nem tartotta be kötelezettségeit, akkor a sértett fél három év alatt rendezhette békésen a vitát, utána kudarc esetén az összes többi fél fegyverrel volt köteles fellépni a sértett javára a jogsértővel szemben.

A vesztfáliai béke után kialakult az állandó követség intézménye, amely már 1469-ben megjelent Velence és Burgundia kapcsolatában. A követek rendszerint kettesével tartózkodtak a fogadó állam uralkodójának udvarában és ha az egyik elhagyta az állam területét a másik helyben maradt az újabb követ megérkezéséig.

A nagy földrajzi felfedezések kiterjesztették a nemzetközi jog alkalmazási területeit is.

1492-ben Amerika felfedezése elindította a gyarmatosítási folyamatot.

A felfedezett és birtokba venni kívánt területekkel kapcsolatos konfliktusok megelőzésének vagy korlátozásának eszközeként alakult ki a „befolyási övezet” intézménye. Első példája VI. Sándor pápa „*Inter cetera*” bullája alapján, a spanyol és portugál király által kötött „*tordesillas*”-i szerződés volt a felfedezendő területek elosztásáról (1494).

^[1] Bruhács: id. mű, 27. o.

1498-ban az Indiába vezető út megnyitásával megjelennek a hollandok a Távol-Keleten, de akkor még Kína és Japán teljesen elzárkózott a külvilágtól.

1520-1540 között az Azték és Inka birodalom helyén létrejön a *spanyol gyarmatbirodalom*.

A hajózás virágkora magával hozta a kalózkodást is. A kalózhajók eredetileg olyan felfegyverzett kereskedelmi hajók voltak, amelyek uralkodóiktól, kalózlevél formájában felhatalmazást kaptak arra, hogy más hajókat lefegyverezzenek és hadműveletekben részt vegyenek. A hadműveletek folytatása magába foglalta a zsákmányolás lehetőségét is, azzal a feltétellel, hogy a hazai kikötőben működő bíróságnak kellett döntenie a zsákmány jogossága felett.

1776 –ből jegyezzük a Függetlenségi Nyilatkozatot, amikor 13 észak-amerikai gyarmat felkelt Anglia ellen. A háborút lezáró párizsi béke (1783) után létrejött az Amerikai Egyesült Államok (USA). Az USA létrejöttével megszűnt a nemzetközi közösség európai jellege, az első nem monarchikus formájú, föderatív állam létrejöttével. Az USA-hoz kötődnek a nj. olyan újításai mint a területvásárlás: Louisiana (1804) és Alaszka (1867) megvásárlása, valamint a benemavatkozás elve, miután 1823-ban megjelent a Monroe-doktrína, amely szerint „Amerika az amerikaiaké”.

1780-ban II.Katalin orosz cárnő kiadott egy nyilatkozatot a fegyveres tengeri semlegességről, amelyben kijelentette, hogy a semleges államok háborúban is szabadon hajóznak a hadviselő államok kikötői között és azok tengerpartja mentén valamint a hadviselő felek alattvalóinak áruit nem lehet elkobozni ha azokat semleges hajók szállítják és nem minősülnek dugárunak. Dugárunak csak a hadi célokra felhasználható áru minősült.

A 18. század végétől a latin nyelvet a francia nyelv váltotta fel a diplomáciai kapcsolatokban.

A napóleoni korszak lezárásaként jegyezzük az 1814 és 1815 között összeült bécsi kongresszus eredményeit, amelyből a fontosabbak a következők:

1. Svájcot állandó semleges államnak nyilvánították és ez az intézmény akkor jelent meg a nemzetközi jogban;
2. a több ország területén átfolyó folyókat nemzetközivé nyilvánították;
3. megtiltották a rabszolga kereskedelmet;
4. megállapították a követek rangsorát.